

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXV/1—2

БЕОГРАД
1981.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ПОСТУПАК У РЕЧНИЦИМА САНУ И ЈАЗУ

— показан на глаголима са префиксом *за* —

I

У два велика описна (једнојезична) речника — речнику Српске академије наука и уметности и речнику Југославенске академије знаности и умјетности — обрађују се речи истога језика. Познато је, међутим, која је између њих главна разлика. Први је речник савременог српскохрватског књижевног језика и знатнијег броја дијалеката, приближно од половине XIX века, уз малобројне старије примере и са тежњом ка осавремењавању у току израде. Други је, посматрано из данашње перспективе, историјски и делимично савремени речник, хрватскога или српскога језика — како стоји у његовом називу — са праћом из дијалеката (такође не свих) затеченом у XIX веку, као и из књига извесног броја тадашњих писаца којима је био признат аутентични народни израз, без јаче испољене тежње да се током рада допуњава лексички фонд XIX и XX века.

Већ и сама ова неистоветност њихових основа најчешће доноси „вишкове“ и „мањкове“ у значењској, фразеолошкој и илустративној обради истих речи, када се упореде ова два речника. Али се разлике појављују и због других узрока. Оне потичу од различитих концепција обраде у најширем смислу — а то је, опет, настало углавном услед великог временског размака између почетака једног и другог подухвата, услед даха времена који их је пратио. Разлике, даље, долазе због непотпуне једнакости у савременом, истодобном животу неких језичких детаља у различитим географским областима, као и због субјективних чинилаца који неминовно одликују сваког појединачног обрађивача, редактора или целе редакције.

Овде се нећемо задржавати на разликама које проистичу из различитости ексцерпираних праће или из различитог поимања семантике речи, а то подразумева да нећемо процењивати дефи-

низијску суштину, нити рашчлањеност одређених речи, ни редослед датих значења, као ни стилистичка сенчења и сл. Оно о чему најпре треба да буде реч није значењски аспект тзв. десне стране ових речника, него својеврсни технички проблем, који ће се прво приказати начелно а затим илустровати на обради одабраног типа глагола. У питању су два — у одређеном смислу — система лексикографског поступка, што, иначе, представља донекле маргиналну тему међу многим другим темама. Ипак, пошто је о том критеријуму било мало говора у науци, проговоримо овде управо о њему, тим пре што разна решења у тој области могу давати повода за неке повољније или неповољније судове, па нису без сврхе извесна историјска и друга образложења.

Међутим, увид у технику рада природно води и ка неким даљим разматрањима, која се односе на одређени међупростор између технике и онога што се подразумева као најглавније у речнику — формулације значења. Јасно је да се посао лексикографа, пошто је овладао спољним конвенцијама свог рада, не усмерава одмах на уобличење дефиниција; од примене чисте технике до правилног дефинисања, он код многих речи мора да прође кроз краће или дуже лавиринте праматичких, логичких и других размисљања. Нешто од овог дела његовог пута, који претходи самом опису значења, покушаћемо овде такође да осветлимо, поново указујући на праксу у једном и другом академијском речнику. Глаголске речи, уз то префиксиране, дају подстрека за обиље опаски, баш зато што је лексикографска пракса на земљишту српскохрватског језика и дуга и богата, па је занимљиво да се види како се она носила са том врло сложеном материјом.

II

Према једном специфичном мерилу, описни речници се могу поделити у две групе.

На једној страни стоје они речници у којима се иде ка потпуној идентификацији одреднице (синонимској или описној, махом комбинованој), у којима се, дакле, речи одређене праматичке врсте или праматичког облика дефинишу, кад год је то могуће, помоћу речи те исте врсте и облика (придев помоћу придева, инфинитив помоћу инфинитива итд.), односно помоћу неких синтагми које, целе, функционисау као јединице датог праматичког типа (бео = који је боје снега... и сл.). За одредницу се, према томе, тражи што вернија замена, у праматичком смислу колико и у значењском. При том се тежи да се искаже све што је релевантно за објашњење одреднице, за ту условно

тако названу замену, а да се „сљушти“ све небитно. Ово што је речено вреди и за посебна значења одредница, и то на свим ступњевима семантичке хијерархије. У таквим речницима, може се рећи, има доста формалнога, што не треба схватити у рђавом смислу, као формалистичко.

На другој страни се налазе речници у којима показана идентификација није опште правило. Поступак је у њима мање формалан.

Ни у речницима из прве групе граматичка подударност се не може постићи увек. У случајевима када је идентификација неизводљива, нпр. код заменица, предлога, везника, узвика и још понегде, ако нема ни синонима ни еквивалентних синтагми, прибегава се или граматичким дефиницијама или таквим које, да тако кажемо, заобилазно (а по могућности увек једнообразно) објашњавају одредницу. Ту се, значи, мора ићи на дефиниције које нису граматички адекватне дефинисаној речи и не могу је заменити у реченичној примени.¹

Униформност лексикографских решења тражи се све више што је речник типичнији представник прве показане групе. Али је јасно да се и у речницима из друге групе одржавају одређени прописи обраде. Они су ту такође задати, с тим што се допушта већа слобода при њиховом остваривању. То придаје овим речницима својеврсну свежину, одређену аромом лежерности и литераричности, за разлику од схематичне слике коју пружају дела из прве групе.

У области српскохрватске лексикографије два академијска речника управо оличавају два типа о којима говоримо. Речник САНУ (даље: РСА) тежи идентификационим тумачењима, док је речник ЈАЗУ (даље: РЈА) у дефинисању слободнији, премда и код њега висок постотак дефиниција показује граматичко поклапање с одредницама, што је и сасвим природно; и код њега постоје јасно утврђене техничке методе.²

Ево неких примера из којих се могу видети системи и структуре тумачења, без осврта на степен семантичке исправности (која би се сазнала тек из примера, а која овде није предмет истраживања).

¹ Сем тога, као што се зна, већи описни речници стављају себи у задатак да представе и устаљене лексичке комбинације, обрте, изразе и друге особености у употреби речи, све до окамењених фраза и до пословица и заговетака везаних за реч-одредницу. Разумљиво, начело граматичког поистовећивања у многим случајевима код синтагми и реченица уопште не може да се спроведе.

² О њима се, нпр., може прочитати код Стј. Мусулина, Rad na Akademijinu Rječniku hrv. ili srp. jezika, Djela JAZU 52/I, 298. и д.; такође: Сл. Павешћ, Pogovor (nakon završetka rada na Rječniku 1975), додатак књ. XXIII РЈА, 69. и д.

Забити.

РСА. забити¹ I. 1. учинити да нешто продре унутар нечега, забости, зарити, закуцаги. 2. а. пурнули негде, стрпати; завући, увући. б. сакрити, склонити. 3. заковати, затворити, зачепити; затворити у нешто, уковати. 4. повући уназад, затурити, забаци. 5. покр[ајински] заклати, убити. II. [повратни облик] 1. зарити се, забости се. 2. завући се (обично у неко скровито место); склонити се, сакрити се. Израз: „забити гол“.

РЈА. 1. забити ... што год оштро затући, залупати куда. а. акт. а) уопће. б) забити што у што. с) забити кога у тамницу или што слично. д) забити табор, шатор. е) забити очи у што. ф) забити коме што у главу. в. пас.; партицип пасива забијен, забјен ... од забити и забити се. а) у правом смислу. аа) исто што затучен, забоден у што. бб) исто што прибијен. сс) у шиљу. б) у пренесеном смислу; забијен у памети, у свијести. аа) адј. бб) адв. забљено исто што запањено, без разумијевања. с. рефл. а) забити се исто што завући се, затући се камо, у страну, на пострано скровито мјесто. б) забити се у што. с) забити се може коме дах, те не може дисати. д) забити се у кога, коме у ноге. е) забити се у памети, у свијести исто што збунити се, изгубити се у памети, у свијести. ф) забити се очима у што. — У подзначњима већином стоје још дефиниције пренете из једног или више старих речника, као врста потврде (уколико тога има), обично са примерима, а понекад долазе само примери.

Закопати.

РСА. I. 1. а. почети копати; мало запрепти. б. направити покрет као при копању, ударити (ногама). 2. а. ставивши нешто у ископано место, рупу и сл., прекрити земљом, песком и сл. б. турити (у нешто), забити, зарити. в. засути (земљом и сл.), затрпати. 3. а. сахранити, укопати. б. фиг[уративно] уништити, разорити; упропастити. 4. а. копајући направити (у земљи), ископати. б. делимичним укопавањем поставити, утврдити, учврстити; ушанчити. в. саградити, подићи, основати (ударивши темеље). II. 1. повр. од закопати (I, 2 и 4б). 2. фиг. забити се, завући се, склонити се (обично на неко пусто или удаљено место). 3. удубити се (у нешто), занети се (нечим). 4. постати, настати (о насељу и сл.).

РЈА. ставити у приређену јаму у земљи и затрпати земљом, покопати. а. у наведеном значењу. а) у правом смислу. аа) закопати човјечје тијело након смрти. ааа) акт. бbb) пас.; партицип пасива закопан исто је што покопан, укопан. ссс) рефл. у правој и у пасивној служби. бb) закопати што друго у земљу или у што

слично. aaa) акт. bbb) пас. ссс) рефл., закопати се у што. b) у пренесеном смислу или у свези с чим нестварним. aa) акт. bb) пас. cc) рефл. b. почети копати. c. закопати шанац, табор, лагум исто што копањем утврдити шанац, табор, начинити лагум. d. закопати се исто што утврдити се шанчевима и окопима. e. закопати кога с киме исто што посвађати, управо закопати кога у оваду с киме. f. закопати нокат у ледину исто што почети трчати.

У РСА значења инфинитива, прво, имају своја властита тумачења и, друго, протумачена су искључиво помоћу инфинитива. У РЈА се испред поделе на значења излучује општа, најважнија или комбинована дефиниција, као и постојеће дефиниције из старијих речника (природно, у инфинитиву), док у даљој разради нека значења, нешто другачија или сасвим другачија од онога које је дато напред, могу такође имати дефиниције, или само дефиниције пренете из старијих речника, или чак остати без непосредно датих дефиниција (задошнити а. акт. а) прелазно — и одмах долазе примери, b) непрелазно — одмах примери). Овде има и објашњења која нису дефиниције у правом смислу (нпр., показано напред: 1. забити с. с): „забити се може коме дах, те не може дисати“³; или: заковати d.: „заковати коња каже се, када ковач, поткивајући коња, затјера клинац коњу у месо“).

Речник који не тежи идентификацијама, који, према томе, тражи од корисника да ишчитава и схвата објашњења и из нешто ширег контекста, а нарочито из самих примера, није везан лексикографским конвенцијама ни у неким другим областима. Тако, у РЈА запажамо разне неједнакости поступка у вези с поделом на праматичке и остале особености у употреби речи. Оваква карактеристика не представља недоследност, јер би се недоследношћу смело називати само местимично одступање од усвојених правила, што овде није случај. На пример, као што се могло видети, 1. забити дели се на а. акт., b. пас. и с. рефл., а при томе се b. пас. дели на а) у правом смислу, b) у пренесеном смислу; обрнуто, закопати се дели на а. ... а) у правом смислу, b) у пренесеном смислу, а код тога а) ... aaa) акт., bbb) партицип пасива, ссс) рефл. Глаголски род је, видимо, једанпут старији од стилског момента, док му је други пут подређен.

³ У РСА овог лексичког споја нема, али би се ту, по усвојеним правилима, могло поступити на два начина. Или би се, у некој тачки значења, дала инфинитивска дефиниција, са указивањем на субјекте и код одреднице и код тумачења: забити се ... (о даху) = постати тежак, бити онемогућен (о дисању); или би се у одељку израза тај спој показао и дефинисао у перфекту (теоријски може и у ком другом граматичком времену): забео му (јој) се дах — изгубио (изгубила) је могућност дисања — што опет представља идентификацију, само не одреднице, него економично обликоване фразе везане за њу.

Захваљујући великом историјском распону, РЈА знатно више него РСА има прилике да анализира граматичке и фразеолошке појединости које су се учвршћивале током живота разних речи: негде се, рецимо, јаче „афирмисао“, мада не и лексикализовао, партицип пасива, негде је постао учесталији, мада не увек и семантички релевантан, спој неких глагола са одређеним субјектом или објектом, итд. Општи историјски изглед целокупне речи диктира логику лексикографског поступка, од случаја до случаја. Једна је од одлика овог речника да богато приказује с којим се речима у заједници може најчешће наћи одредница, у смислу рекције, фразеологије и сл., па били то слободни или полувезани спојеви, или, на другој страни, строго везани. Ево примера. *Zadati*: испред поделе је општа дефиниција „дати коме што, учинити коме што“; даље: а. акт. и пас. а) уопће, б) задати кога у што, око чега, с) задати кому тугу, жалост, плач . . . , д) задати кому рану, е) задати какво зло, ф) задати срам, стид . . . , ј) задати посла . . . , т) задати што друго . . . Као што се види, овде се не иде за тим да се за реч — одредницу код оваквих спојева увек показује и употребни еквивалент: задати зло = проузроковати, нанети, причинити зло, а задати посла = ставити у задатак, натоварити посла. Или други пример. *Zakovati*: испред поделе је општа дефиниција; даље: а. у наведеном значењу, б. начинити око чега драгоцјен оков а) не каже се чиме је што оковано . . . , б) заковати чим . . . , с) заковати у што . . . , д) закован у чему . . . За РЈА је релевантна чак и дијалекатска рекција, нпр.: заспати а. а) . . . ее) „уз заспати је какав приједложни израз“ . . . у (с акуз.) [пример: заспала у цвијеће], . . . у (с локат.) [пример: заспò у трави].

У РСА се овакве појединости контекста обрађују само уколико оне утичу на семантичко прегипање у самој одредници, или уколико је дати лексички спој стекао неко одређено значење, као нова фразеолошка целина. У илустративном делу, тј. међу примерима, контекстуална разноликост је пожељна.

Са своје стране, РСА, углавном, веома разуђено показује значења одреднице. Дајемо примере. *Zabolovati* I. а. почети боловати (неку болест), б. запасти у болест; оболети, разболети се . . . Овде су у питању укупно три подзначања, пошто се тачком и зарезом дефиниција дели на два блиска значењска присенка (примери за ово, дати упрошћено: нову бољку заболовала; по који боник заболује за дуже времена; ко тешко заболује ваља га чувати). *Zakabанити се* = опрнути се, заопрнути се кабаницом, капутом; умотати се, увити се у кабаницу, капут (закабанио се направљеним капутом; закабанио се у нешто старе капутине). *Zаклачити* I. а. премазати, омазати клаком, оклачити, окречити; испунити неравнине, шупљине клаком, олетити клаком, кре-

чом ... (заклачили су зидове и таваницу; процијети ћу заклачити да не може ни лепир излетјети).

На тај начин се, у неку руку, уравниотежује богато приказивање међулексичких додира у РЈА и изнијансирано дефинисање у РСА.

Као што је напоменуто, неједнакост у основним концепцијама код ова два академијска речника није настала случајно.

За речник који је у прошлом веку засновао Бура Даничић речено је у каснијим освртима да се у њему налазе праве монографије о појединим речима. Сам Даничић, приступајући свом највећем животном подухвату, говорио је да ће главни задатак бити да се покажу речи које смо имали или које имамо, као и то — како смо се њима служили или се још увек служимо. И даље: показиваће се шта значе и како се употребљавају речи, са свим променама у значењу и са примерима. Значења се могу показивати помоћу дефиниција — али дефиниције ретко казују оно што треба, „него готово свагда или више или мање“, уваљујући често обрађивача у досадну педантерију. Стога треба највише простора остављати примерима, да они покажу значење; све друго је само помоћ и олакшица. (Не треба заборавити да је Даничић већ у свом Рјечнику из књижевних старина српских обилато поткрепљивао значења примерима, утврђујући — још јаче после Вука — тај принцип у српскохрватској лексикографији.) Даничић објашњава: као основно тумачење ће се давати латинска реч [лексикографска особеност која је касније у РЈА била напуштена], евентуално са синонимима или са кратком описном дефиницијом; у даљој разради тумачиће се само на нашем језику разлике према главном или према претходном значењу, да би се ново значење само наговестило.⁴ Дајући свој суд о огледној свесци овог речника М. Срезњевски такође, између осталог, подвлачи да детаљисање око значења није потребно.⁵

Према томе, РЈА од самог почетка представља мање речник описних дефиниција, а више речник синтагматских, синтаксичких, фразеолошких и сличних потврда, датих у контекстима, што омогућује да се сагледају све вредности значења и употребе једне речи.⁶

Оно опште значење, извучено испред семантичке и граматицке разраде (које се првобитно давало и на латинском) налази се у вези с једном од главних Даничићевих идеја — наиме, да свака реч има своје ембрионално значење, које се после развија и разгранавља, слично животу организма. Такав је био принцип

⁴ Oględ. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (1878, Zagreb) XII + 39.

⁵ Glasovi o „Ogledu rječnika“, Rad JAZU 45, 160.

⁶ О томе да је корисно истицање различитих међулексичких комбинација, уз већи број примера, говорио је много деценија после Даничића и Стј. Мусулин, вишегодишњи уредник РЈА, о. с, 299. и д.

у обради Примовог речника, а такво је, уосталом, било лексиколошко начело оновремене филологије уопште.⁷

Осим тога, протезање једне одређене семантичке нити током векова, застаривање неке друге нити, настајање неке треће у скорије време, оживљавање и одумирање у области фразеологије — све то код исте речи — донело је загребачком речнику методолошке проблеме од којих је у великој мери слободан РСА. Комбиновани историјски и савремени аспект РЈА оцењен је касније као знатна лексикографска тешкоћа (чак по неким и као прешка). „... При таквом двојаком послу нужно долази до испреплетаности критерија, па затим и до поремећених закључака. Тешко је при просуђивању одржати нетакнуте критерије синхроничности и дијахроничности.“⁸ Истина, у Даничићево време комбиновани принцип Примовог или Литреовог речника представљао је пример за углед.

Верност основној лексикографској замисли преовладала је у РЈА над свим оним што би систему обраде могло доносити научно, а фонду речи ексцерпционо осавременавање. Овај речник, иако се протегло на готово сто година, остао је (делимично чак и у графичком погледу) при начелима која је поставио Даничић, зато да би могао представљати целовито дело. Ово се односи и на концепцијску страну о којој говоримо. За наше излагање су мање битне или сасвим небитне неке измене, не много крупне, до којих је почело долазити после Даничића, приметније у Маретићево време, а још више после другог светског рата.⁹

Што се тиче РСА, који је почео да излази 1959. године и чија је израда у пуном току, у вези са концепцијом израде о којој је овде реч нема много експлицитно изнетих ставова.

Прва огледна свеска штампана је још 1913. године (издао ју је Момчило Иванић), али је тај покушај био без значаја за даљи рад. Вреднија је помена Огледна свеска направљена тридесетак

⁷ В.: П. Булат, Даничић у светлу Академског „Рјечника“, Даничићев зборник (1925, Београд—Љубљана) 291; П. Рогоћ, Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ и његов први уредник Буро Даничић, Наш језик XXI св. 3, 142—143.

⁸ Љ. Јонке, Đuro Daničić, prvi urednik Rječnika, додатак књ. XXIII РЈА, 94. Сличну сумњу изразио је у најкраћим речима још В. Јагић у белешци о РЈА, Archiv für sl. Phil. III, 733—734.

⁹ Обрада се скраћивала, дефиниције су постајале сажетије, без првобитног сувише тананог цепања и раздвајања; у њима су почели више да се употребљавају синоними. Проширио се број извора, унети су неки кајкавски писци, обновила се ономастика и топономастика. За другог уредниковања Стј. Мусулина сматрало се чак штетним потпуно уједначавање метода појединих обрађивача. В.: П. Рогоћ, о.с.; Сл. Павешки, Pogovor ... 68, 73; И., Stjepan Musulin, додатак књ. XXIII РЈА, 126.

година касније.¹⁰ У делу Увода који је саставио Р. Бошковић стоји: „Можда је општа и главна одлика овога Огледа лингвистичка концепција његова; лингвистичка у свему... и по начину одређивања значења, и по начину ребања значења, и по стилистичкој перспективи, и по граматичкој перспективи...“ (IX). Даље, између осталог, има говора о томе како се у речнику одређују значења: на један начин код простих речи, другачије код изведених. „Код простих... проблем одређивања значења је, бар методски, простији... Свели смо га на одређивање граница међу појединим значењима. И одређивали смо те границе водећи рачуна о прима моментима: о језичком осећању, о лингвистичкој анализи и о прамастичким конструкцијама...“ (XI).

Огледна свеска из 1953. г. такође није значајна, поготову што се већ ближило издање прве књиге. Већи Увод за овај почетни том написао је А. Белић, који је, заједно с првим сарадницима, и дао главни печат коначном изгледу овог великог подухвата. Белић признаје исправност Бошковићевог инсистирања на лингвистичком карактеру речника (XIX—XX). У „Напоменама о обради текста речника“ (XXVII и д.) он говори и о дефинисању, али више с чисто техничке него са суштинске стране. О принципу идентификације значења има подробнијег излагања у интерно штампаним Упутствима која постоје у Институту за српскохрватски језик.

III

На примеру глаголских речи могу се показати две значајне чињенице. На првом месту, обрада глагола добро илуструје концепцијске разлике међу речницима, које ту долазе до изражаја захваљујући многобројности лексикографских детаља. Друго — што се у овој расправи такође жели истаћи, и то у вези са оба наша речника — пажљиво обрађени глаголи показују до каквих скривених слојева мора обрађивач речника дупсти по језику да би извукао на површину све оно што је семантички битно.

Као представници глаголских речи узети су глаголи са префиксом *за-*.

Бавећи се проблематиком глагола (као што је то, уосталом, и код других речи), лексикограф на првом месту решава — шта у животу глагола представља лексикализацију, а шта не представља.

У овоме има доста прелазних случајева и других тешкоћа. Наиме, поред обичног разграновања или померања значења, как-

¹⁰ Текст је писан на захтев окупационих власти. Носи ознаку „Београд 1944“, али до ослобођења није изишао из штампе. (Према обавештењу код А. Белића, Увод, књ. I РСА, XIX.)

вог има код свих речи, па и код непроменљивих, код глагола се мора још посебно говорити о двама категоријама промена: о неким специфичним лексикалним и о такође специфичним морфолошким. Те промене често потичу — као ни код једне друге врсте речи — од синтаксичких и контекстуалних момената. Тако, рецимо, код глагола *заронити* значење „загњурити се“ добијамо додавањем објекта, а значење „пошпити“ додавањем. У питању је, дакле, лексикална промена (значење се променило), али је она синтаксички условљена, па се стога може посматрати и као *sui generis* синтаксичка промена. Слично томе, када се каже „не узнемиравајте нас, ми сад ручамо“, пред нама је невршени глагол *ручати*, а ако се каже „ми ћемо, брзо ручамо и одмах одемо“ (наративни презент), постаје очигледно да је глагол свршен. (Овакве особености одликују српскохрватски глагол више него што је то случај у већини других словенских језика, поред тога што ту постоје проблеми својствени словенском глаголу уопште.) Има, рекосмо, и посебне морфолошке проблематике код глагола. Постоји, нпр., реч *замлаћен* — трпни придев по облику — која ипак није трпни придев ни од замлатити ни од замлатити се, него значи (према РСА): будаласт, сметен.

а. Најлексикалнија промена у глаголској речи јесте она која настаје префиксацијом, одн. инфиксацијом, изменом у основи или у корену глаголске речи (многи глаголи саграђени помоћу уметка *-ну-*, итеративи, деминутиви, фактитиви и др.), чији је смисао тај да се створе лексичке јединице са новим значењем или значењима, не подразумевајући под тим изазивање специјално видске измене.

Када је реч о префиксираним глаголима, само се у малобројним речницима неких језика може наћи обрада оваквих изведеница заједно са основном речју (тамо где се спроводи систем тзв. лексичких гнезда¹¹). У РСА и РЈА глаголи са префиксима обрађују се независно. То не искључује разне њихове често једнообразне, системске додире у дефиницијама; нпр., *забунцати* = почети *бунцати* (РСА), слично као и код мноштва других таквих парова. Каткада долази до једнакости значења, нпр., *засрести* = *срести* (РСА и РЈА). Појава глагола *засрести* поред *срести* морала је у историјској, дијалекатској или каквој другој перспективи имати свог оправдања, али је за савремени је-

¹¹ У старијим речницима систем гнезда, уколико се среће, представља само одређени вид лексикографске праксе. У новије време се израђују речници по систему гнезда због научног интереса према творби речи, слично као што се израђују фразеолошки или инверзни речници. В., нпр., књигу А. Тихонова, Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка (Самарканд, 1971), чији сам наслов већ говори о суштини ове врсте лексикографије.

зик префикс овде паразитски, пошто он улази у нову реч уз глагол који је већ перфективан са функцијом чистог перфектизовања. — Све исто вреди и за изведене глаголе који се према основном обликују путем поменутих унутрашњих промена. (Парови као *задићи/задигнути* остају без диференцијације; слично напред реченоме, инфикс *-ну-* овде паразитира.)

У оба речника је префикс *за-* (као и сви други) обрађен као посебна одредница. У РЈА се уз сваки (у принципу: свршени) префиксирани глагол указује на то у ком је значењу овај префикс ступио у нову глаголску реч. То се постиже тако што се врши упућивање на одговарајућу тачку у обради самог префикса. У РСА се овај поступак не спроводи.

б. Промена вида која не значи истовремено и промену остале семантике, дакле, чиста видска алтернација, добија се изменом основе (*записати/записивати*; редак је сасвим чист однос код непрефиксираних глагола: *лећи/легати*), понекад и додавањем префикса (*клати/заклати*; мишљења о томе да ли на овај начин постају чисти видски односи подељена су, али претежу докази у корист њиховог постојања). Сем тога, у српскохрватском језику видска разлика, као што је већ указано, понекад се открива само из контекста (*ручати*), што значи да исти глагол може бити и свршеног и несвршеног вида. Промена вида у сваком случају, тј. и кад је глагол облички измењен и кад није, представља промену значења у глаголској речи — истина, промену само одређеног типа. То се, нужно, и показује при дефинисању. Питање аспекта спада, према томе, у лексикалне појаве.

За разлику од неких других речника словенских језика који чисте видске парове приказују спојено (нпр., последњи руски академијски речник¹²), у РСА и РЈА глаголи разних видова дати су као засебне одреднице. Сваки је обележен одговарајућом ознаком и сваки се дефинише глаголима овога вида. Разумљиво, дво-видски глаголи или поједина разноаспектна значења вишезначних глагола захтевају одређена, нешто рапчлањенија решења.

Ако су два глагола значењски једнака у свему сем у погледу свршености и несвршености, разлика међу њиховим дефиницијама би се практично морала сводити једино на видску разлику међу глаголима употребљеним у дефиницијама. Али је чест случај да се уз овакву, типизирану значењску диференцијацију међу парњацима придружују и друге разлике, што је још један разлог за раздвајање парова у речницима. Довољно је да се погледа (у РСА, где је то развојније дато) обрада парова *зацећи/зацејати*, *зарези/зарицати*, а поготову неких значењски сложени-

¹² Словарь современного литературного языка. Академия наук СССР, Институт русского языка, 1950. г. и даље.

јих случајева, као *заблескати/заблескивати*, па да се увиди како сваки за себе члан таквих двојстава, уз заједничка полазишта, живи донекле одвојеним или чак сасвим одвојеним семантичким животом.

Било би лексикографски пожељно да се чисти видски парови повезују унакрсно. Што се тиче парова створених изменом основе, у РСА је та пракса била постепено занемаривана. Док је, нпр., код глагола *доћи* међу праматичким подацима споменут несвршени парњак *долазити*, а код *долазити* свршени парњак *доћи*, дотле код *заћи* не налазимо *залазити*, премда се код *зализити* спомиње *заћи*; између *заложити* и *залагати*, *запослити* и *запошљавати*, *засећи* и *засецати*, *затворити* и *затварати*, као ни између многих других, није успостављена никаква веза. У случајевима када је за што тачније одређење управо то парњаштво релевантно, оно се понегде истиче: *заснивати*¹ ... свр. засновати; *заснивати*² ... свр. заспати; али ни то не увек: код *запасти*¹ (упасти) и *запасти*² (пасући поткратити траву) није речено да је први глагол у релацији са *западати* а други са *запсати*. Парњаштво које настаје префиксацијом (јамчити/зајамчити, каснити/закаснити) овде се не бележи.

У РЈА се парови, у начелу, повезују тако што се код префиксiranог несвршеног глагола префиксирани свршени спомиње по устаљеном шаблону, док се обрнуто не нолира; нпр., *закашњавати* импф. према пф. *закаснити*, *зарицати* импф. према пф. *зарећи* итд. Има и одступања, понекад оправданих; тако се, рецимо, негде веза спомиње код оба: 1. *залагати* импф. према пф. *заложити* — *заложити* пф. према импф. *залагати* (али није речено: импф. 1. *залагати*). Малих неједнакости у поступку има у случајевима када пар представљају несвршени глагол без префикса и свршени са префиксом. Код *закаснити* не стоји да је он пф. према импф. *каснити*, али: *запјевати* пф. према импф. *пјевати* (премда управо ту и није у питању чист однос).

У занемарљиво малом броју случајева оба речника дају дефиниције видски неадекватно, и то онда када семантичко-синтаксички чиниоци наводе на такво решење. Тако, нпр., у РСА код *запасти*¹ (свр.) под 9. стоји дефиниција: стајати, коштати (дакле, несвр.; пример: колико ће која кућа запасти новаца), а то исто налазимо и у РЈА код *запасти* d. h.). Перфективно тумачење би било овде тешко изводљиво и деловало би извештачено.

Међу глаголима са префиксом *за-* тешко се налазе двовидски чији би се вид одређивао контекстуално, пошто сам префикс такву појаву спречава. Ипак има изузетака; нпр. (према РСА) *заседати* (свр.) = сести једно до другог, поседати ... , наредо са глаголом *засѣдати* (несвр.) код кога је као друга акценатска варијанта показано такође *заседати* = држати саста-нак ... присуствовати састањку ... залоседати итд.

в. Стварање повратног парњака према основној глаголској речи (уколико је то семантички могућно) представља, барем у начелу, измену значења у целом новодобивеном глаголу. И та је измена, као и код аспекта, првобитно типизирана, она се усмерава у два одређена правца: постиже се семантика вршења радње на себи или узајамног вршења. У принципу, и у највећем броју случајева, претварање основног глагола у одговарајући повратни значи одређену лексикалну измену. Али ни овде није све једноставно. Постоје рефлективизације без икакве промене значења, као и такве помоћу којих се добијају нелипитичне и непредвидљиве значењске варијанте; а постоје и рефлективни глаголи поред којих нереклексивни облик уопште није у употреби.

Разлика између саодносних неповратних и повратних глагола може да се шири изван задатог поља, управо као што је то случај код свршених и несвршених глагола. На пример, повратни облик, иако близак по смислу обичној повратности, може често да значи стање: *заталасати се* није „заталасати себе“, него (према РСА под 1. а.) покренути се на таласање, прекрити се таласима, узбуркати се. Присуство префикса обично још више ремети ионако нерегуларне односе: недвосмислен је, рецимо, однос између *гледати* и *гледати се* (друго је повр. и уз.-повр. према првоме), док је ситуација код *загледати се* сложенија. Постоје групације повратних глагола које чине одређене подсистеме (глаголи типа *за-се* као *заиграти се*, *зацитати се*), а има и најразличитијих случајева који се не могу систематизовати. У РСА, на пример, стоји *запирити*¹ = почети пирити ... задувати (о ветру); *фигуративно* = почети се кретати великом брзином; а *заширити се* = зајапурити се, зашрвенети се.

Није редак случај да нереклексивна и рефлективна форма значе исто (опет је то специфика словенских језика, појачана у српскохрватском), и то било у целом свом значењском опсегу, било само у неким секторима. Према РСА, *зарујити* значи исто што и *зарујити се*; а *засијати* = *засијати се* само у значењу „почети сијати, засветлети, синнути“, при чему обе ове форме имају још и своје властите семантичке опранке.

Од разноврсних значењских преливања која се срећу у овом домену потичу, између осталог, неједнака техничка одређења у обрадама РСА и РЈА.

РСА редовно даје на првом месту сва значења неповратних облика, са ознаком I, а затим сва значења повратних, са ознаком II. Значења се ређају према њиховој учесталости и нормативној вредности. Изузетак су случајеви када постоји искључиво рефлективни облик, или када су један и други потпуно равноправни, за шта су предвиђена нарочита техничка решења. У РЈА се већином повратни облици дају издвојено у некој тачки

поделе, али на разним местима, унутар обраде основног глагола, зависно од општег семантичког тока. Овде има и друкчијих поступака.

У оба речника начини обраде у овој области имају свог оправдања, али се код оба налази на лексикографске моменте на које се могу ставити замерке.

Тако, у РСА, у низу значења рефлексивног облика, показују се — када тога има — засебно чисто повратно, а засебно узајамно-повратно, често као два равноправна подзначења у оквиру исте семантичке тачке (тј. истог броја). Један је од недостатака овог речника, мада опростив са практичног гледишта, тај што се према различитим основним значењима њихова повратна (или узајамно-повратна) дају уједно, иако и њих дели иста значењска дистанца. То изгледа овако: *закопати* II. 1. дефинише се као повр. од закопати I. 2. и 4. б., што ће рећи да је овде у истој тачки сједињено „ставити себе у ископано место...“ и „делимитичним укопавањем... утврдити себе, учврстити се, ушанчити се“ — два појма који код нереклексивне форме нису спојени. Слично томе, тј. методолошки не сасвим оправдано, поступа се и онда када треба истаћи семантичку једнакост облика без *се* и са *се*: *запети* II. 2. је објашњено: в[иди] запети I. 1. (а ту има пет подзначења), 5.а., 6.б. и 6.в., из чега би испало да то једно значење глагола *запети се* садржи: догађи, закачити; закачити се; застати, задржати се; заглавити се; заплести се у говору; запазити некога, зажелети, заволети; упорно остати при своме; претерати у захтеву.

Говорећи о поступку у РЈА, подсетимо се, прво, на оно што је већ речено напред, наиме, да је рефлексивност овде каткад вишег а каткад нижег значаја од неких других момената. С тим у вези повратни облици се убацују на разна места, тамо где их корисник речника не може претпоставити ни по каквом техничком принципу. На пример: *закинути* а. откинути..., б. ... украјити, преварити..., с. отети..., д. појединачна значења а) одсјећи... д) подбости, подјарити... е) закинути се = стати се без престанка смијати. Повратни облици се појављују по више пута између неповратних: *закопати* а. ... а) ... аа) закопати човјечје тијело након смрти ааа) акт. ..., бbb) пас. ..., ссс) рефл. у правој и пасивној служби; даље: bb) закопати што друго ааа) ..., бbb) ..., ссс) рефл. закопати се у што; даље... д. закопати се исто што утврдити се шанчевима. Догађа се да рефлексивни облик остане без дефиниције, па чак и без навођења, што значи да га налазимо једино међу примерима. Тако стоји: *забајати* а) застарјети..., б) *забајати* значи што и забравати [= залугати], са примером: *забајати се* неће у свијету. Слично код *забаталити*: дефиниција је „занемарити“, а међу примерима

последњи гласи: он се је сасвијем забаталио. Друкчији је овај поступак: „1. залећи (се)“ је штампано као одредница, што би се могло разумети тако као да су облици залећи и залећи се равноправни по значењу и употреби. Међутим, дефиниције овог глагола су а. улијенити се од дуга лежања, б. залећи логом исто што пасти у болест: уз б. нити има нити може бити примера за повратни облик.

Сви ови и слични случајеви у РЈА објашњавају се оним што смо назвали одсуством идентификационог начела. Друга је особност у овом речнику та да се поводом рефлексива експлицитно говори, на овај или онај начин, и о пасиву. Тако, код *заковати* ... е. заковати се или бити закован — о јуначима у нар. пјесми исто што бити сав у гвожђу, имати на себи панцир, оклоп (примери: триста оклопника, закованих у панцире; балија се заковала бише). Има и друкчијих формулација, нпр.: *закопати* а. ... а) ... аа) ... ссс) рефл. у правој и пасивној служби; или: 1. *завити* ... с. рефл. у правом и пасивном значењу.

Пасив није лексичка већ синтаксичка (разумљиво, и морфолошка) величина. Истина, он са рефлексивом показује специфичне везе. Прво, када живо биће (може се применити и на неживо) врши на себи радњу — што се изражава повратним глаголом — оно у исто време доспева у стање које се може изразити пасивом: *закива се (себе)* = постаје закован; *заковати се* = постати закован. Друго, пасивно значење се постиже на један одређени морфолошки начин: додавањем речце *се* (као што се постиже и безличност), при чему се не добија рефлексивни глагол. Тако, у РСА, у обради глагола *запнџи* под I.2.б. (поставити замку — дакле, код једног од нереклексивних значења) читамо пример: да се запну гвожђа и да се начини све што је потребно. Треће, трпни придев у принципу може значити пасив како од нереклексивног, тако и од рефлексивног значења: „закован“ стоји и према *заковати*, тј. „онај кога су заковали“, и према *заковати се*, тј. „онај који се сам заковао“.

Управо због оваквих преплета било би лексикографски примерно да се у сваком посебном случају, колико је год то могућно, прави облик и право значење глагола чисте од синтаксичких замућења. С друге стране, знамо да су обрађивачи РЈА као неку врсту лексичких подзначања — тј. као тачке на нижим степенима поделе у обради — узимали и синтаксичке посебности везане за дату реч: „Ако су значење ријечи или њене синтаксичне везе развијенији, чланак се дијели на одсјеке... Синтаксичне функције ријечи приказане су у пододсјецима... Кад се ради о глаголу, као посебно се значење приказују глаголска стања...“ итд.¹³ РЈА се показује доследан једном од својих основних прин-

¹³ Сл. Павешкић, *Pogovor* ... 69—70.

ципа — да грађа треба да говори више него дефиниције. Значењски моменти који се остварују на синтаксичком нивоу овде могу (али не морају) добијати адекватна објашњења.

2. У области прелазности и непрелазности не налазимо утврђена обличка средства која би преводила глаголе из једног типа у други, што је и разумљиво, јер у питању није било како морфолошки испољен систем семантичког паралелизма. Један или други значењски тип се садржи у природи глаголке речи, и само у ређим случајевима, када за то постоје одређени семантички услови, прелаз из једног типа у други може да се постигне префиксима, од којих су поједини нешто више оспособљени за ту службу. Само изузетно, парњаштво настаје унутрашњим изменама (бдети/будити). И ова област несумњиво спада у лексикалне појаве, пошто је оличена у два значењска типа; али се ту не може уопштено говорити о лексикализацији парњака једних према другима.

Догађа се, као што је већ напред споменуто, да исти глагол може бити и прелазан и непрелазан, зависно од постојања или непостојања објекта, дакле, од једног синтаксичког чиниоца. Али и више од тога: објекти се могу подразумевати а не изрицати, или, обратно, могу дијалекатоки или са печатом стилизације или како друкчије пристајати уз глаголе где се прелазност не очекује. Између прелазности и непрелазности има више међуступњева, што ствара проблеме при речничкој обради.

Потпуна прелазност или потпуна непрелазност неког глагола, без могућности супротне употребе, јесте само екстремни случај, какав се у језику јавља сразмерно ретко. Тако, нпр., изразито прелазни глагол *задићи* не може да оствари своје значење без објекта. Његов објекат се каткада може изоставити захваљујући ширем контексту, али се и у том случају ипак мора знати. Глагол *запевати* у значењу почетка певања такође је типично прелазан, међутим, уз њега се објекат може и не изрећи, па чак и не подразумевати непосредно (два примера у РСА, 1.а., под дефиницијом „почети певати, изводити гласом музичке тонове, песму“: Запјевала арију — са објектом; ну запјевај иза свега гласа — без објекта).¹⁴ Следећи ступањ би могао бити представ-

¹⁴ Нијансирање између прелазности и непрелазности још је сложеније, али је махом сасвим испод разине лексикографских захтева и залази у области посебних студија. Нешто од тога се може показати на простом глаголу: нпр., „он пева“ може значити „он сада пева“ (реч „песму“ је у датој филијацији саопштавања остала неизречена; ово је најближе прелазном значењу); може се направити контекст „он данас само пева“; даље, „он се ни за шта не брине, он само пева“ („пева“ као фигура за „безбрижан је“ — што представља делимични прелаз ка медијалности); „он пева“, најзад, значи и „он је певач по занимању“ — ту глагол у свом непрелазном уобличењу значи трајну карактеристику одговарајућег субјекта. —

љен глаголом *зачети*. Овде се, у значењу зачећа детета, јављају два случаја, и РСА их раздваја на две дефиниције: I.3. *заметнути ... дати живот некоме (кад сам га зачала ... — са објектом)* и I.4. *занети, затруднети (Ребека заче у утроби својој — значењски огранак непрелазног типа)*. Затим, постоје глаголи у којима се развијају међусобно различита значења, једна непрелазна, друга прелазна. У РСА поменуто *загњури* има ове дефиниције: I.1. [*исто што загњури се*] *спустити се у дубину испод површине воде ... заронити, утонути*; I.2.а. *учинити да нешто уђе, утоне у воду ... потопити, утопити*. Трагајући за глаголима у којима непрелазност све више преовлађује, налази се на такве као *засијати*, где се поред обичног непрелазног значења „почети сијати“ јавља, према РСА, I.2., необично: *осветлити, обасјати (како га сунце засија)*. Чак се и код најизразитијих непрелазних глагола појављују понекад продори транзитивности. Нпр., код *заћи*, осим могућности својеврсног прелажења радње на објекатски инфинитив или на објекатску реченицу (РСА *заћи* I.6. *почети, отпочети вршење неке радње: заће гледати у оно лице*), у старијим или дијалекатским слојевима можемо наћи и ово: *заћи пут (РЈА *заћи* а. f), напоредо са *заћи* с пута)*; није искључен ни овакав обрт: *сунце заће свој последњи залазак*. Има сличних примера и код других непрелазних глагола: *бршљан га је света зарастао* (РСА *зарастати* I.3.б., са ознаком да је употреба необична; *зорицу заспао* (РСА *заспати* 3. *провести спавајући, преспавати, са ознаком да је из народног језика*).¹⁵

Ова проблематика представља за обрађивача речника једну од највећих тешкоћа уколико се у њој траже истородна и егзактна решења. Ни РСА ни РЈА их нису постигли, с тиме што РЈА за њима није ни ишао, док су у РСА тачно утврђене контуре поступка, према којима се дефиниције подешавају, некад успешно, некад мање успешно.

У РСА се прелазни глаголи или прелазна глаголска значења дефиништу значењски адекватним прелазним глаголима, чиме се прелазност имплицитно и обележава. Тако се најпотпуније удовољава правилу о идентификовању одређенице са дефиницијом. Имамо, нпр., дефиницију прелазног глагола *загустити*¹: *учинити густим (загустити млеко = учинити густим млеко); или: замѣтати I.2.а.: нагињати или потискивати уназад, бацаивати*. Али није

Употреба прелазног глагола без објекта, кад нема промене значења, назива се понекад апсолутивном употребом.

¹⁵ У вези с руским језиком, који знатно мање од српскохрватског допушта да се основне особине глагола условљавају контекстом, спомињу се такође случајеви када се уз непрелазни глагол употребљава објекат: *его уши, оттаивала мерзлоту, я загораю руку и сл.* (И. Улуканов, *О закономерностях сочетаемости словообразовательных морфем*. Русский язык — грамматические исследования, 1967, Москва, 171).

редак случај да тако дату дефиницију треба у погледу значења, реченичне употребе и др. упутити у одређеном смеру, додати јој релевантне елементе. Предвиђено је да се такви додаци показују у заградама, да не би представљали део дефиниције. Код *забрајати* I.1.б. стављено је: *варати* (некога) рачунајући погрешно — да би се указало на то да овде глагол *варати* треба схватити искључиво као прелазан глагол (пошто је и *забрајати* I.1.б. прелазно). У дефиницији под *завити*¹ I.7.а. стоји: *повести ... почети вити* (к о л о) — да би се значења глагола *повести* и *вити* управила у потребном правцу. Исто то и код *запечатити* I.1.а.: *печатом, жигом затворити, обезбедити од отварања* (п и с м о, о м о т, п а к е т, в р а т а и с л.), као и у мноштву других примера. Поменуто усмеравање се каткада тиче глагола-одреднице, а не глагола у дефиницији: рецимо, треба истаћи да објекат одреднице може бити само људско биће, а не ствар. У таквим случајевима тај релевантни податак се показује у загради испред тумачења (и друкчијим типом слова), да не би био схваћен као део дефиниције: *зәневати* 4. (некога) *затећи на неком месту* (о певању петлова ...); пример: *први су га петли запевали*. У заградама се маркирају и различити други подаци о релевантним допунама, реакцији и сл., како у вези с дефиницијом, тако и с одредницом. Код *завити*¹ I.4.в. читамо: *завртети, одмакнути* (г л а в о м); код *задрати* II.б.: (о некога) *увредити ...* На овај начин се испољавају и разлике у погледу глаголских допуна између глагола-одредница и глагола-дефиниција: *закинути* I.1.б. (некога) *ускратити* (некоме нешто), *оштетити* (некога).

Што се тиче непрелазног глагола, он се дефинише, у складу с оним што је речено, помоћу непрелазног: *зазепсти* 1. бити захваћен студом, озепсти ... промрзнути. Дефиниција непрелазног глагола може се састојати и од неког прелазног заједно са његовим објектом; пример: *завити*¹ I.8. *развијати п л о д, нарасти ...* Ово је опет у сагласности с начелом идентификације, јер „развијати плод“, узето интегрално, представља импроневитивну глаголску синтагму.

Овако у РСА изгледају главна правила обраде у вези с прелазношћу и непрелазношћу. Опређења о њих нису ретка, мада се при томе — пошто је у питању много више техничка него значењска страна — не догађају чешће грешке у тумачењима. Омашке се обично своде на то да се објекти уз дефиниције не стављају у заграде, а гдегде се пишу без потребе. Примери: *завити*¹ I.3.б. *увилати око боце, чаше ... део тела* („део тела“ би требало да стоји у загради); слично: *зәневати* I.2.б. *поставити к а к в у з а м к у ... итд.* Дефиниција глагола *запати*: *учинити некога папом, произвести за пату*; „некога“ је овде непотребно дато.

Разне тешкоће у конструисању тумачења, нпр. потреба да се покажу двојаке карактеристике рекције, најчешћи су узрок томе што се подаци из области транзитивности не уобличавају у оном идеалном виду како је то замисљено. А сви случајеви не могу ни да се подведу сасвим сигурно под овај или онај лексикографски пропис. Спомињани примери дати код основног значења глагола *запевати* изазивају сумњу. „Запјевај иза свега гласа“ и „запјевала арију“ не представљају случајеве који би тражили посебне дефиниције, па ипак, посматрано са лексикографског гледишта заузетог у РСА, у првом примеру глагол би требало дефинисати као „почети изводити п е с м у“, а у другом као „почети изводити (п е с м у)“. Цепидлачење око таквих детаља представљало би, после извесне границе, сасвим сувишно оптерећење и за изглед речника и за саме раднике на њему.

Већ и према раније навођеним примерима може се претпоставити да РЈА не обраћа толику пажњу на спољну конструкцију при изношењу ових граматичких појединости, већ се труди да покаже значења, са што више узелних синтагми у вези са сваким од њих. Тако, под *1. завити* налазимо: а. акт. а) савити ... омотати, умотати ... аа) завити дијете, bb) тијело, човјека, прилику свету, cc) дио тијела, dd) рану ааа) у правом значењу, bbb) метафорички, ee) што неживо, ff) завити кога у црно — метонимијски ..., е) завити исто што замахнути, заокренути аа) чиме, bb) кога, cc) непрелазно, f) разна појединачна значења аа) завити срце ..., cc) завити исто што винути се, полетјети у вис ... Слично нераздвајање и необележавање на подручју транзитивности видимо код *запети*: а. ... б) запети мрежу, замку, засједу ... тј. намјестити, поставити ..., в. задјести, затаћи ..., d. закучити, задјести се, заквачити (примери: запети ногом за нешто, и сл.), е. зауставити се (свима запео дух, и сл.), f. појединачна значења а) спутити, сапети ..., c) понијети се, d) запети плут, е) запети очима у кога ..., h) одбити, не пристати (запе Марко, неће на чардаке) ..., j) запети рибу значи ухитити је на удицу.

д. У морфолошке појаве спада све оно што се појављује у оквирима парадигме. О моменту лексикализације овде може бити речи само онда када се неки од парадигматских облика издвоји из система: у српскохрватском језику се то дешава скоро искључиво са трпним и радним придевима.

Глаголски придеви су лексикализовани ако им је значење осамостаљено у поређењу са значењем које они имају и које морају имати у оквирима глаголске промене. Трпни придев и после такве измене значења остаје у својој реченичној функцији и са својим облицима, док радни мења функцију: постајући прави придев он добија све особине придева, а такође стиче и

неке нове морфолошке одлике (одређени вид, косе падеже). Према томе, лексикализација радног придева подразумева и комплетан прелаз у другу врсту речи, па је његово издвајање у посебну одредницу још оправданије него издвајање лексикализованог трпног придева.

РСА настоји да сваки трпни придев који је променио значење, који, према томе, не означава радњу извршену од стране некога (нечега) над неким (нечим) нити особину саодносну са повратним глаголом (засрамљен = који се засрамио) — истакне као одредницу: *завален* (лењ; неразвијен; незгодан), *заметнут* (посувраћен; забачен), *занесен* (фанатичан; расејан; удаљен), *зашилен* (сличан шиљку) итд. Прилози направљени према оваквим придевима показују се такође посебно, што је у складу с одвајањем прилога од придева уопште. Тако, налазимо одреднице *завалено*, *залезано*, *зането*, *заплетено* и др.

У РЈА се може наћи понеки трпни придев као одредница, и то онда када обрада глагола не даје могућности да се тај придев с њиме семантички повеже. Постоји, нпр., одредница *залегнут*, дефинисана као: „адј. управо парт. пасивни од залећи; непрестан, непрекидан“. (Глагол *залећи* (*се*) има дефиницију „улијенити се од дуга лежања“.) Али у већини случајева оваквог облика као одреднице нема, а његово издвојено значење се обрађује у оквиру основног глагола. Тако, нпр., под *заплетсти* стоји ... 3. пас. [подразумева се синтагма „бити заплетен“] а. у правом смислу а) бити ухваћен, б) бити густо испреплетен ... , б. у пренесеном смислу а) бити замршен, нејасан, б) бити заузет, обузет ... итд. Под *занијети* налазимо: ... б. пас. а) однесен, пренесен, одведен ... , б) занесен исто што заведен, примамљен, привучен; одвучен, одведен у пренесеном значењу, тј. у духу, духом ... bb) субјекат је памет, дух (пример, имајући памет занешену), с) занесен бити исто што не бити при себи, здраве памети. Даље, у РЈА се у оквиру основног глагола приказује различита праматичка и синтаксичка употреба трпних придева — уопште, па и лексикализованих. Нпр., под *забити* стоји ... б. пас; партицип пасива забијен, забјен и забљен, забивен, забит од забити и забити се ... б) у пренесеном смислу: забијен у памети, у свијести aa) адј. ... , bb) адв. (забљено исто што запањено, без разумјевања). Под *забости*: ... б. пас.; партицип пасива забоден служки као атрибут и као предикат а) као атрибут ... , б) као предикат. Под *завити*: ... б. пас. завит и завијен а) у служби придева у којем од значења наведених код активна, у правом и пренесеном значењу, б) у служби прилога (завито притовараше).

Многа издвојена значења трпних придева која је забележио РСА, у самој грађи РЈА очигледно нису била потврђена па их нема ни у речнику. Разлог за то много пута лежи у синтаксичким

и стилистичким иновацијама на том плану, које налазимо тек код новијих књижевника.

Лексикализовани радни придев исто се тако издваја у РСА као посебна одредница: *закрљао* = у придевској служби: р. пр. од *закрљати* (2), *заспао* = у придевској служби: р. пр. од *заспати* итд. Од дефиницијског калупа се понекад одступа када дати облик не одговара данашњем правилно саграђеном радном придеву (*закасneo* = који је *закасnio*), или кад је основни глагол у реткој употреби (*запернатио* = који је *избио*, који се појавио као перје, паперје), а каткад, вероватно, и омашком. У случајевима адвербијализације појављује се такође посебна одредница: *заспало* = сањиво, поспано, дремљиво (момак је *заспало* одговарао).

У РЈА се ни радни придев, као ни трпна, не издваја из обраде самога глагола. При том се негде његова граматичка природа тумачи, нпр.: *залезати (се)* ... с. парт. прет. II *залезао* као атрибут (*залезало* твожђе); негде се он појављује приликом навођења трабе из старијих речника (тако, нпр., *зарастао* из Вуковог речника, *заспао* из Микаље, Волтибија), а негде га видимо само међу примерима. Попридевљени радни придев служи каткада за тумачење семантике трпног придева, уколико је у широј употреби од њега: 1. *зараста* ... а. ... б) пас.; парт. пас. *зарастен* исто што *зарастао*; *заспати* ... в. пас. ... а) *заспан* или *заспат* исто је што *заспао*, и сл.

Показана неједнакост при изради описних речника истог језика у принципу уопште не сведочи о тачнијем или мање тачном, бољем или горем приступу. Она говори о томе да лексикографски рад, чак и кад је у питању исти општи задатак подухвата, може да буде различито осмишљен. То открива његову дубљу и креативнију димензију него што би — како се понекад мисли — било некакво по могућству „правилно“ разврставање и тумачење речи.

Даље, из овог излагања се могло видети да лексикограф мора врло добро да познаје механизме који управљају језиком, да запажа последице које проистичу из различитих лексичких интеракција. Бавећи се обрадом значења, стручњак се не бави само семантичком анализом, већ и мноштвом других успутних анализа. Рад на речнику шири знање о језику код самог лексикографа, да би потов речник касније ширио језичко знање корисника. Дobar лексикограф је онај научни радник који је истовремено добар познавалац свих, па и најскривенијих граматичких појединости, добар лингвиста уопште, неко ко ће решити понеки језички проблем који до тог тренутка можда уопште није био проучен, а ни примећен.

Ирена Грицкат